

ABŞERON MİLLİ PARKI ƏRAZISİNDƏ TƏDQİQ OLUNAN MAMIRLAR

Elşadə Çələbi¹, Ramiz Ələkbərov²

¹AR QTA Qida Təhlükəsizliyi İnstitutu, Bakı

²AR ETN Dendrologiya İnstitutu, Bakı

Elshadachalabi@gmail.com, ramiz _alakbarli@mail.ru

Abşeron yarımadası öz ərazisi, zəngin flora biomüxtəlifliyi ilə Azərbaycanın digər regionları ilə müqayisədə fərqlənir. Qida zəncirinin başlanğıcına və ekoloji sistemdə tutduğu mövqeyə görə digər bitkilərlə yanaşı, mamırlar da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Yer kürəsində mamırlar özünəməxsus təkamül yolu keçən bitki şöbələrindən biri olmaqla, son ədəbiyyat məlumatlarına əsasən, 3 sinfə daxil olan 800-ə qədər cinsi və 25 minə qədər növü özündə birləşdirir. Mamırlar ətraf mühit faktorlarına qarşı həssas, lakin çox da

tələbkar olmayan bitki qruplarından. Onlar səhralardan yüksək dağ zirvələrində, ekvatoran qütblərə qədər digər bitkilərin yaşaya bilmədikləri qayalarda, mağaralarda, ağacların gövdəsində, antropogen mənşəli substratlarda belə yaşaya bilirlər. Doğrudur, bir sıra bitki qruplaşmalarında onların rolu az olsa da, əksər ekosistemlərin yaranmasında, genefondun saxlanmasında, zənginləşməsində və maddələr dövrəsinə fəal iştirak edirlər. Mamırlar ən az inkişaf etmiş ali bitkilərdir. Onların quruluşunun mürəkkəbləşməsi yerüstü həyat şəraitinə uyğunlaşması ilə əlaqədardır.

Mamırlar avtotrof orqanizmlərdir, xloroplastlar yaxşı inkişaf etmişdir. On çox rütubətli yerlərdə yayılmışdır. Ümumiyyətlə, mamırlar rütubətsevən bitkilərdir. Bataqlıqlaşmış və nəm yerlərdə rast gəlinirlər. Gövdələri dik qalxır, üzərində sıx yerləşən və ucu şiş yarpaqlar olur. Bitkini torpağa gövdənin aşağı hissəsində yerləşən nazik sapşəkilli rizoidlər bərkidir. Torpağın əmələ gəlməsində, ekoloji indikator olmaqla bitki örtüyünün formalaşmasında mühüm rol oynayır.

05.04.2024-cü il tarixində Abşeron Milli Parkına ekspedisiya zamanı nümunələr toplanıldı, laboratoriya şəraitində təhlil edildi və PlantNet proqramının köməyi ilə növlər təyin edildi.

1. Genus: *Dicranum* Hedw.

Dicranum congestum Brid. – Burulmuş dikran

Çimliyi solğun keçəyəbənzər tünd-yaşıl rənglidir. Gövdəsi 2-5 sm-ə qədər hündürlükdə olub, budaqlanandır. Yarpaqları 2-3 mm uzunluqda, adətən, oraşşəkilli, bir tərəfə qatlanaraq, xətti-neştəşəkillidir. Sporoqonu qırmızımtıl, 0,7-1 sm-ə qədər uzunluqda olmaqla, ayaqcıqlıdır. Qutucuğu azca əyilmiş, uzunsov-silindrik formadan tərs yumurtavari formaya qədər dəyişir. Sporları yayda yetişir. Torflu torpaqlarda, çürümüş ağaclar üzərində yayılır.

2. Genus: *Paraleucobryum* (Lindb.) Loeske

Paraleucobryum longifolium (Hedw.) Loeske – Uzunsovyarpaqlı paraleukobr

Gövdəsi 2-3 sm hündürlükdə olub, budaqlanandır. Bitki üzərindən götürülmüşdür. Yarpaqları 1-3 mm-ə qədər uzunluqda, bir tərəfə yönəlmiş, xətti-neştəşəkilli və oraqvari qatlanmışdır. Qutucuğu qonur rənglidir. Qapaqcığı bizşəkilli dimdiklidir. Sporları yayda yetişir. Əhəngli qaya və daşlarda yayılır.

3. Genus: *Leucobryum* Brid.

Leucobryum glaucum (Hedw.) Aongstr. – Sarımtıl leukobrium

Birevli, çoxyarpaqlı, çimliyi seyrək sarımtıl-yaşıl rəngli və ipəyi-parlaq mamırdır. Gövdəsi 2 sm hündürlüyündə olmaqla, oraşşəkillidir. Adətən, yarpaqları yabaşəkilli damarlanaraq simmetrik (azacıq assimetrik də ola bilər), tədricən itiüclü olub, birtərəfli istiqamətdə sallanmışdır. Qutucuğu uzunsov-ellipsşəkillidir. Qayalarda, kölgəli yerlərdə, göl və çay kənarlarında, əhəngli torpaqlarda rast gəlinir.

4. Genus: *Fissidens* Hedw.

Fissidens adiantoides Hedw. – Adiantşəkilli fissidens

Torpaq üzərindən götürülmüşdür. Çimliyi seyrək və yaşıl rəngli olub, ikievlidir. Gövdəsi 0,8-3 sm uzunluqda olub, əsasından qırmızı rizoidləri çıxır. Yarpaqları 1 mm-ə qədər uzunluqda neştəşəkilli, itiləmiş, damarlı olub, mişardışli kənarlara malikdir. Sporoqonunun ayaqcığı 0,5 sm-ə qədər uzunluqdadır. Qapaqcığı uzun dimdiklidir. Payızda spor əmələ gətirir. Rütubətli çəmən torpaqlarında, çay və göl kənarlarında, eyni zamanda qayalıq ərazilərdə geniş yayılır.

Mamırlar müxtəlif fitosenozların tərkib hissəsidir və maddələr dövrəsinə fəal iştirak edirlər. Rütubətli torpaqlarda, meşələrdə, çəmənliklərdə, bataqlıqlarda rast gəlinir, bəzi fitosenozlarda isə dominantlıq edirlər. Eyni zamanda radioaktiv maddələrin toplanması və saxlanmasında, su rejiminin tənzimlənməsində onların rolu əvəzsizdir. Torpağı eroziyadan qorumaqla, torpaq suyunun buxarlanmasını tənzimləyirlər. Bəzi mamırlar antibiotik fəallığına malik olduğundan, təbabətdə geniş şəkildə istifadə olunurlar. Sfaqnum mamırı gübrə, yanacaq, qiymətli kimyəvi xammal kimi, həmçinin kağız və karton istehsalında istifadə olunur. Torf xammalından mum, parafin, fenol, sirkə turşusu və digər məhsullar istehsal olunur.